

Дзмітрый
Паўлавец

дацэнт УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Ф. Скарыны», кандыдат філалагічных навук,
дацэнт (г. Гомель, Беларусь)

Краязнаўчы аспект пры вывучэнні «Палескай хронікі» Івана Мележа

Мы не заўважаем, як гадуем і сілкуем сваю культуру чужымі «Мсокамі, як гэта робяць расліны-паразіты, не задумваючыся над тым, што нас напаткае засуха; што адплыўшы ад аднаго берага і не прыстаўшы да другога, мы заб'ём і загубім апошнія маральныя сілы свае і вечна будзем цягнуцца за чужым, таму што ў нас не застанецца анічога свайго, ані нават сваёй самастойнай мовы, ані свайго роднага слова, ані сваёй літаратуры», — так ацэньваў стан рускай культуры і, у прыватнасці, мовы У. І. Даль. Каб такога не здарылася, мы павінны належным чынам вывучаць беларускую літаратуру і засвоіць яе, як усё жывое засвойвае добрую страву, ператвараючы яе. А для гэтага неабходны пошук новых прыёмаў і тэхналогій у сістэме навучання як сярэдняй агульнаадукацыйнай, так і вышэйшай школы, неабходна звярнуць увагу на міжпрадметныя сувязі, на літаратурнае краязнаўства, якое сёння апынулася амаль што забытым. Якраз краязнаўчы матэрыял стымуляе актыўнасць асобы вучня/студэнта да пазнавальнай дзейнасці, да свядомага творчага пошуку, садзейнічае фарміраванню патрыятычных пачуццяў, далучэнню да ўсебаковага і глыбокага вывучэння геаграфіі, гісторыі, прыроды, культуры свайго рэгіёна, сваёй малой радзімы. Эфектыўным прыёмам такога навучання і выхавання з'яўляецца знаёмства з фактамі з жыццяпісу пэўнага пісьменніка, асэнсавання асаблівасцей яго творчасці. Важна надаць вучню/студэнту імпульс цікавасці да асобы мастака і яго твораў, абудзіць патрэбнасць пранікнуць у таямніцы і сэнс жыцця. Краязнаўчая праца садзейнічае будаўніцтву трывалага падмурка нацыянальнай памяці, фарміраванню духоўнасці, эстэтычных густаў. Да ўсяго ж, на ўроках беларускай літаратуры выкарыстанне краязнаўчых матэрыялаў спрыяе паглыбленаму прачытанню і асэнсаванню мастацкіх твораў, практычнаму замацаванню ведаў. На Гомельшчыне, да прыкладу, гэта можна было б ажыццявіць на ўроках беларускай літаратуры ў межах культуралагічнага праекта з умоўнай назвай «Вандроўка па Палессі з І. Мележам», галоўная ідэя якога —

немагчыма спасцігнуць «вялікае», не зразумеўшы і не адчуўшы «малое», а мэта — фарміраванне ў вучняў/студэнтаў нацыянальнай самасвядомасці, умення арыентавацца ў гістарычнай і культурнай прасторы, арганізацыя самастойнай дзейнасці па збору, апрацоўцы і аналізу разнастайнай інфармацыі праз уважлівае чытанне мастацкага твора.

Каштоўнасць дадзенага праекта абумоўлена тым, што большая частка мясцовасцей, апісаных у раманах І. Мележа, пацярпела ў выніку аварыі на Чарнобыльскай АЭС. Пачынаць працу можна з шчымлівага, шчырага прызнання нашага славутага земляка: «Ёсць у кожнага свой мілы сэрцу куток, які з бегам гадоў не толькі не цьмее ў памяці, а становіцца як бы яснейшы, даражэйшы <...> ён самы дарагі, самы шчымлівы! Куток гэты — тая хата, дзе мы вучыліся хадзіць, дзе чулі цеплыню матчыных рук і матчынага сэрца, куток нашага маленства.

З радасцю і болей пад'язджаю я кожны раз к родным сваім мясцінам. <...> Чым бліжэй вядзе дарога к Глінішчам, тым бліжэйшыя, даражэйшыя таварышы выходзяць насустрач — Юравічы і Хойнікі, Княжыца і Тунеўшчына. І нарэшце — родныя Глінішчы, дзе ўжо выходзяць насустрач такія таварышы, якія не названы на самых дасканалых картах, але якія моцна, на ўсё жыццё прапісаны ў сэрцы. Луцішчы, Тур'я, Канапельскае, Казекава, Перавельскі круг, Паўлаў круг, беразняк, балота, выганы. Гайкі гэтыя даўно сцёрты з зямлі так, што і пнеў не застаюся, у рацэ вады па костачкі, “кругі” многія высахлі нашчэнт — і ўсё ж яны жывуць успамінам у сэрцы, шчымлівай, непатрэбнай тугой страты».

З дапамогай праекта можна ахапіць такія галіны навукі, як геаграфія, гісторыя, экалогія, тапаніміка, архітэктура, мовазнаўства і, вядома ж, літаратура. Праца над яго ажыццяўленнем будзе далучаць вучняў/студэнтаў да пошукава-даследчай дзейнасці, абуджаць цікавасць да свайго краю праз вывучэнне гісторыі роднай вёскі, рэгіёна, іх геаграфічнага становішча, экалогіі, збор матэрыялаў пра знакамітых землякоў, фальклорную спадчыну сваёй мясцовасці. Безумоўна, галоўная роля ў ажыццяўленні дадзенай задумы будзе належыць настаўніку роднай мовы і літаратуры, бо ён «павінен найперш і заўсёды разумець, што заняты самым сур'ёзным родам дзейнасці, працуе з жывою істотай, з чалавекам».

Гаворачы пра Палессе, І. Мележ прызнаваўся: «Гэта — мая радзіма. Я тут нарадзіўся, тут непаседлівым хлапчуком шныпарыў у балотных

зарасніках, непроходных, як джунглі. Тут дакрануўся да загадкавага свету балот, ён уразіў маё прывіднае дзіцячае ўяўленне. Зараснікі гэтыя, балоты, край гэты назаўсёды ўлюбiлі мяне ў харакство прыроды, харакство жыцця». Сапраўды, Палессе — гэта ўнікальны край з багатай гісторыяй, адметнай, непаўторнай духоўнай спадчынай, якая мае шматвяковую традыцыю. Яно мае выключнае значэнне не толькі для Беларусі, бо тут, на думку выдатнага расійскага славіста Н. І. Талстога, улюбёнага ў гэтыя мясціны, знаходзіцца прарадзіма ўсяго славянскага свету. Палессе — гэта і непаўторны прыродна-ландшафтны рэгіён, багаты на своеасаблівыя назвы населеных пунктаў, водных аб'ектаў, балот, лясоў, якія патрабуюць фіксацыі і захавання, таму што многія ўжо зніклі, а іншыя знаходзяцца пад пагрозай знікнення.

Творы пісьменніка саграваюць сэрцы многіх землякоў напамінам пра куточак, дзе прайшло дзяцінства, дзе жывуць бацькі, сябры. Добры падручнік і даведнік для знаёмства з Палессем — «Палеская хроніка». Безумоўна, раманы названага цыкла — гэта мастацкія творы, у якіх шмат аўтарскага вымыслу, разам з тым тут захавалася мноства геаграфічных назваў, дакладных ці часткова змененых пісьменнікам, напрыклад: Алешнікі (Алексічы), Вадовічы, Глінішчы, Загалле, Курані (Каранёўка), Міхалі (Міхалёў), Мокуць (Моклішчы), Туманы, Юравічы. Паводле прызнання самога пісьменніка, у рамане захаваны «ўсе дарогі, лясы і пералескі, назвы некаторых вёсак і нават імёны некалькіх, праўда, другарадных, герояў. Я не выдумаў поле, пра якое марыў Васіль, і цагельню, каля якой ён біўся з Глушаком. Ёсць у сапраўднасці (амаль ужо зарасло) возера, у якім намервалася ўтапіцца Хадоська; і дарога, па якой Ганна ехала на кірмаш, і плошча, дзе гэтыя кірмашы адбываліся». Дагэтуль захавалася, урасла ў балота грэбля паміж Алешнікамі/Алексічамі і Куранямі/Каранёўкай, якія па паўгода былі адрэзаныя ад другіх сёл, грэбля, насыпаная жыхарамі абедзвюх вёсак, якая «звязвае Курані са ўсім светам, звязвае разам сёлы, лясы, сенажаці. Звязвае людзей з людзьмі!». На ўскрайку Каранёўкі захаваліся рэшткі цагельні, ля якой Васіль Дзятлік біўся з Яўхімам Карчом за лапiк урадлівай зямлі. Яшчэ расце адна з груш-дзічак, пад якой быццам бы сустракаліся-мілаваліся Васіль і Ганна і пра якія І. Мележ пісаў: «Грушы то маўчаць, то шалясцяць, шэпчуць між сабою, як даверлівыя сяброўкі, шэпчуць, вядома, аб шчасці згоды, аб цеплыні рук дзівочых, аб гарачых юнацкіх поцісках...».

Думаю, што школьнікам будзе цікава і займальна разам з І. Мележам і яго героямі выправіцца ў падарожжа па маршруце Хойнікі–Курані

(Каранёўка)–Алешнікі (Алексічы)–Глінішчы–Вадовічы–Юравічы, пра-сачыць за зменамі, якія адбыліся на тых балоцістых мясцінах (зараз там меліяраваныя тарфянікі). Найперш карысна патлумачаць сэнс назваў паселішчаў, у якіх адбываюцца асноўныя падзеі, апісаныя ў творы. Так, назва галоўнай вёскі — Курані — суадносіцца са словам *курань* «будан»; Мокуць (Моклішчы) — з дзеясловам *мокнуць*, гэта вельмі мокрае месца; Вадовічы пастаянна залівала вадой, якая доўга не спадала; Глінішчы — месца, дзе капалі гліну; Загалле — мясцовасць, якая знаходзіцца за галам, «чыстае месца, прастора»; Юравічы хутчэй за ўсё названы так па імені першага заснавальніка ці ўладара паселішча; Алексічы і Міхалі — па родавых прозвішчах першапасапленцаў. Затым дамо слова географам, якія вызначаць дакладныя каардынаты названых населеных пунктаў, іх месцаразмяшчэнне, адміністрацыйную прыналежнасць. Напрыклад, в. Глінішчы — цэнтр Алексіцкага сельскага савета за 26 км на захад ад Хойнікаў; Курані / Каранёўка — вёска ў Алексіцкім сельскім савета за 20 км на паўночны захад ад Хойнікаў. Каб яшчэ болей нагрузіць географу, можна даць заданне вызначыць геаграфічную шырату і даўжыню, скласці карту мясцовасці. Пасля да справы далучаюцца мовазнаўцы, якіх захапляе жывая мова мележаўскіх персанажаў, іх рэплікі, дыялогі, маналогі, што «ажыўляюць» твор, робяць яго і апісаных у ім герояў не проста цікавымі, а сапраўднымі, блізкімі чытачу, яго ўнутранаму свету. Для многіх (на Гомельшчыне) іх гаворка знаёмая, родная, бо сугучная з мовай бацькоў, прадзедаў. Гэтак жа, як і мележаўскія куранёўцы, па сённяшні дзень размаўляюць у суседніх Глінішчах, Алешніках. Кожнае з гэтых «мабуць», «душно», «ето», «кеб», «було» гучыць для палешукоў своеасаблівай песняй, адгукіца ў сэрцы непаўторнай цеплынёй і нейкім трапяткім хваляваннем.

Не меншую цікавасць выкліча і гістарычны каментарый пра мястэчка Юравічы, вядомае з 1510 г. як спадчына зямлян Сенькі і Федзькі Багданавічаў-Сярбінавых, потым належала Касцюшковічу, С. Аскерку, разбуранае ў час казацкай вайны 1648—1651 гг. З 1683 г. мела каралеўскі прывілей на вольны гандаль і кірмашы. Пасля трох падзелаў Рэчы Паспалітай — у складзе Расійскай імперыі цэнтр воласці Мінскай губерні. Тут былі паштовая станцыя, прыстань, бальніца, мужчынскае і жаночае народныя вучылішчы, касцёл Раства Багародзіцы (у ім захоўваўся цудадзейны абраз Юравіцкай Маці Божай), Свята-Троіцкая царква, сінагога, ладзіліся вядомыя на ўсю акругу кірмашы. У 1926—1931 гг. — цэнтр Юравіцкай воласці Мазырскай акругі. Археологі дададуць, што каля вёскі знаходзіцца адзін з самых старажытных на

тэрыторыі краіны археалагічных помнікаў — стаянка першабытнага чалавека, а таксама гарадзішча эпохі Кіеўскай Русі і курганны могільнік дрыгавічоў. Мастоцтвазнаўцы раскажуць, што ў цэнтры вёскі на высокім узгорку правага берага Прыпяці ў 1717—1746 г. езуітамі пабудаваны мураваны комплекс, у які ўваходзілі касцёл, кляштар і калегіум, — цудоўны ўзор позняга беларускага барока, які захаваўся часткова.

Дарэчы будзе і апісанне Юравіцкага кірмашу, на якім Чарнушкі куплялі Ганне вясельныя строі: «На плошчы, акружанай драўлянымі і каменнымі будынкамі — крамамі і крамкамі юравіцкіх гандляроў і кааперацыі, было ўжо даволі густа вазоў і людзей <...> плошча запаўнялася вазамі, людзьмі ўсё гусцей і гусцей, становілася ўсё цясней і цясней, рос шум, гоман, крыкі». Маляўнічае апісанне Юравіч пададзена ў «Подыху навальніцы»: «Вулачка выводзіла Апейку на другую, трохі шырэйшую, таксама без бруку і тратуара <...> перад вачыма мяняліся хаты: найбольш старыя, найбольш пад гонтаю, усе драўляныя <...> выводзіла на брук галоўнай вуліцы, дзе быў і гаманкі дашчаны тратуар, і там-сям <...> камяніцы, дзе было тое, што вылучала паселішча з іншых <...> Галоўная вуліца — Леніна — была даўжэзная: цягнулася ўсцяж гары болей як на тры кіламетры, пакуль не ўпіралася ў зыбучы пясок, у цёмны хвойнік. Другая такая ж вуліца, таксама ўсцяж гары, але бліжэй, прыскаючыся да самага падножжа, ішла ў другі бок, між ліп, між вербаў, да самай аздобленай хмызнякамі роўнядзі лугавой нізіны <...> Наперарэз гэтым дзвюм бегла з цеснаты гары яшчэ адна вялікая вуліца; усё ніжэй, ніжэй, між хат пад саснячкі, у прыпяцкія пяскі, к той жа прыстані». На скрыжаванні гэтых вуліц было тое, што выклікала пашану ўсіх прыезджых, быў цэнтр: «установы, нардом, аптэка; тут былі магазіны, рыначная плошча, крамкі прыватныя, краўцы і шаўцы». Цяпер ад тых Юравіч засталіся хіба што вуліцы — Горная, Падгорная, Вадовічы, Савецкая, — такія ж працяглыя, але заасфальтаваныя, няма рыначнай плошчы і прыстані, разбураны будынак даўняй аптэкі, не ладзяцца кірмашы.

Дарэчнымі і цікавымі будуць назіранні Апейкі пра талерантнасць палешукоў, пра асаблівасці іх гаворкі, звычаі, рамёствы і заняткі, пра зямлю, балоты, лясы. Захапленне ў Апейкі, гонар за родныя мясціны выклікала тое, што тут у кожнай хаце жылі выдатныя людзі. «У адной славіўся на ўсё сяло пчаляр <...>, у другой — дзівосны грыбнік <...>, у трэцяй слава ззяе над паляўнічым <...> гэты ведае такія сакрэты рыбацтва, пра якія іншым і не снілася; той такі выдумшчык, што як

збярэцца — жываты папарвяце; той так спявае, што за сэрца возьме; той — казачнік, той — балалаечнік, той — скакун. А колькі майстроў — касіць, капіць, стагі складваць; жаць, малаціць, вець! Пячы хлеб, варыць патраўку, калоць свіней, рэзаць цялят! Праць, ткаць, бяліць палатно! Пілаваць дровы, плесці лапці!». Скажыце, дзе, у якім творы вы бачылі на такім невялічкім тэкставым адрэзку пералік заняткаў, прафесій людзей.

Падаецца, што такое незвычайнае падарожжа не толькі пасадзейнічае паспяховаму засваенню зместу твора, але і навучыць юнакоў, дзяўчат захоўваць духоўны скарб сваёй Радзімы, памнажаць прыгажосць бацькоўскай зямлі, каб у сэрцах падлеткаў ніколі не спёрся прывабны куток Бацькаўшчыны, каб яны імкнуліся занатаваць тое, што яшчэ жыве, цепліцца ў людской памяці, каб, спасцігаючы малое, зразумелі вялікае, усвядомілі сябе нашчадкамі багатай культурнай спадчыны. Важна, каб моладзь адчула ўнутраную патрэбнасць цеснай еднасці з роднай зямлёй, з бацькоўскай хатай.

Анастасія
Макоўчык

студэнтка гістарычнага факультэта
УА «Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт
імя А. С. Пушкіна» (г. Брэст, Беларусь)

Краязнаўчая дзейнасць як сродак захавання гістарычнай памяці

Да адной з істотных характарыстык сучаснага свету адносіцца глабалізацыя, закрануўшая розныя бакі сацыяльнага жыцця. У сацыякультурнай прасторы глабалізацыя азначае прытрымліванне пэўнай агульнай ідэі, паводле якой у сучасным свеце павінны дамінаваць адзіныя агульнасусветныя каштоўнасці. Гэта можа пагражаць страатай нацыянальнай ідэнтычнасці і ўласнай культуры. Таму на сённяшні дзень актуальным застаецца пытанне аб захаванні гістарычнай памяці народа, якая ўяўляе аснову культурнай пераемнасці пакаленняў. Адным